
Obsah

Úvodem (Marie Brunová) 9

I. Češi v zemi pětiletetek, civilizační střety a návraty do Čech. K předválečnému dílu Jiřího Weila 15

Pomník krajanům. Weilovy reportáže *Češi stavějí v zemi pětiletetek* (Gertraude Zand) 17

Hranice kultury. Mikro- a makrocivilizační střety v díle Jiřího Weila (Lucie Antošíková) 24

Odloučení a návrat. Weilovy cesty do Čech (Jindřich Toman) 35

II. Babel, Pilňak a paralelismus. K tvůrčí metodě Jiřího Weila a jeho inspiraci sovětskou literaturou 45

Cikády v mravenčím státě. Reminiscence na Isaaka Babela v románu Jiřího Weila *Moskva-hranice* (Bettina Kaibach) 47

Život v anaforickém čase. Dílo Jiřího Weila ve světle tvorby Borise Pilňaka (Miroslav Olšovský) 59

„Pravdu je nutno učiniti uměleckou pravdou.“ Noetické aspekty poetiky Jiřího Weila (Eva Štědroňová) 71

III. Asie, nomádství, Makanna a Filoktét. Weilovy obrazy antitotalitarismu 83

„Stará, odvěká, líná Asie je vyhazována do povětří.“ Asie, Rusko a Evropa na ideologické mapě Jiřího Weila (Urs Heftrich) 85

Weilova historická alegorie z Předního východu (Erik Gilk) 97

Proč právě Filoktét? O dramatu Jiřího Weila (Agata Firlej) 106

IV. *Barvy*, *Život s hvězdou*, cibule a Franz Kafka. Texty o holocaustu 115

Weilovy *Barvy* jako cyklus (Reinhard Ibler) 117

Umění přesného detailu. Funkce detailu ve Weilově románu *Život s hvězdou* a dvojí zobrazení smrti a života (Jiří Holý) 126

Intertextualita Weilova *Života s hvězdou*. Přesahy k textovým světům Franze Kafky (Marek Nekula) 136

V. Publicistika, překladatelství a reflexe 151

„Vzal si za úkol zachytiti chemickou válku.“ Jiří Weil, novinář
a literární kritik (Michael Špirit) 153

Ztracen v překladu? K překladatelské činnosti Jiřího Weila
(Marie Brunová) 160

Reflexe Weilovy tvorby v sedmdesátých a osmdesátých letech
20. století v exilu a v samizdatu (Martina Halamová) 169

Resumé 181

Résumé 182

Resümee 184

Autorky a autoři 187

Jmenný rejstřík 191

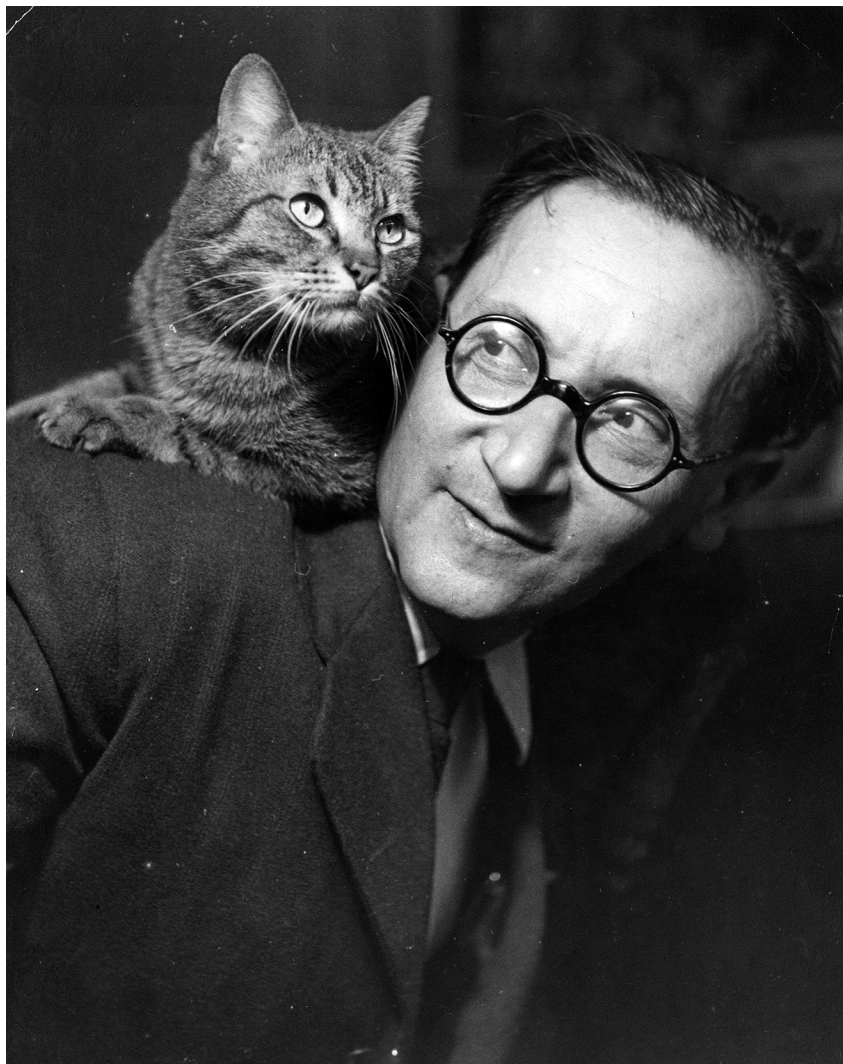
Úvodem

Marie Brunová

Jiří Weil je v povědomí čtenářů tradičně vnímán především jako autor textů o holocaustu (románů *Život s hvězdou* a *Na střeše je Mendelssohn* či textu-koláže *Žalozpěv za 77 297 obětí*) a románů zachycujících atmosféru stalinských čistek (*Moskva-hranice* a *Dřevěná lžíce*), byl ovšem mnohostrannou osobností, nejen spisovatelem, ale i novinářem, reportérem, překladatelem, vědcem a zprostředkovatelem mezi kulturami, zejména pak mezi kulturou českou a ruskou. Během svého života vytvořil ojedinělé literární dílo čítající několik set novinových a časopiseckých článků včetně reportáží, desítek povídek a jedenáct románů, z nichž byla dokončena a publikována jen polovina. Část jeho textů zůstává i nadále v rukopisné podobě.

Po odmłce vynucené komunistickým režimem zájem o Jiřího Weila a jeho tvorbu ani v současnosti neopadá, naopak vzrůstá. Zejména v novém tisíciletí vznikla celá řada studií, diplomových a dizertačních prací v České republice i v zahraničí; od roku 2021 začaly v nakladatelství Triáda vycházet pod vedením Michaela Špirita i sebrané Spisy Jiřího Weila. Především v novém mileniu se díky výzkumu archivních pramenů podařilo vyplnit mnohá bílá místa a korigovat dlouho tradované omyly ve Weilově biografii. Přesto tomuto autorovi a jeho tvorbě nebyla ani desítky let po jeho smrti věnována jediná vědecká konference či symposium.

Odstranit toto dezideratum měla za cíl konference, kterou ve dnech 23.–24. 4. 2023 v Praze pod vedením Marie Brunové uspořádaly Ústav pro českou literaturu AV ČR a Centrum pro studium holocaustu a židovské literatury. Konference se zúčastnila celá řada badatelů a badatelek z tuzemska (Lucie Antošiková, Marie Brunová, Erik Gilk, Martina Halamová, Jiří Holý, Miroslav Olšovský, Daniel Soukup a Michael Špirit) i ze zahraničí (Urs Heftrich, Reinhard Ibler a Andreas Ohme z Německa, Agata Firlej z Polska, Jindřich Toman z USA, Veronika Ambros a Pavlina Radia z Kanady, Xavier Galmiche z Francie, Gertraude Zand z Rakouska). Záznam konference je možné zhlédnout na youtube kanálu Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Průběh konference byl

Jiří Weil s kocourem Nehýtkem (LA PNP Praha)

rovněž zaznamenán ve zprávě, která vyšla v časopise *Česká literatura* (ZITOVÁ, Olga a Štěpán BALÍK. Jiří Weil, jehož jméno budiž pochváleno! *Česká literatura*, roč. 71 [2023], č. 5, s. 683–688).

Příspěvky přednesené na výše uvedené konferenci se staly základem této knihy a doplnily je texty Marka Nekuly a Bettiny Kaibach. Pro větší přehlednost a srozumitelnost jsou související příspěvky tematicky (byť volně) řazeny do pěti širších celků, přičemž je v rámci možností zachováno chronologické pořadí – od Weilových nejranějších děl až po tvorbu poválečnou. Knihu uzavírají příspěvky, jež zpracovávají témata jdoucí napříč Weilovou tvorbou.

První celek nazvaný Češi v zemi pětiletěk, civilizační střety a návraty do Čech. K předválečnému dílu Jiřího Weila zahrnuje příspěvky Gertraude Zand, Lucie Antošíkové a Jindřicha Tomana, kteří se věnují zejména Weilově předválečné tvorbě – reportážím *Češi stavějí v zemi pětiletěk* a románům *Moskva-hranice* a *Dřevěná lžíce*. **Gertraude Zand** ukazuje, že Weil ve svém reportážním cyklu staví vůči socialistické rétorice a emblematické na jedné straně tradiční pojetí vlasti, které se manifestuje ve stereotypních představách o české pracovitosti a mentalitě. Reportáže sice navenek působí jako chvalozpěv na budování socialismu, ale mezi řádky v nich prosvítá i nostalgický vztah vůči krajanům, kteří v Sovětském svazu zůstali, ať už dobrovolně, či nuceně. Na knihu reportáží vydanou v roce 1937 Weil v témže roce navázal románem *Moskva-hranice*. Tím se zabývá **Lucie Antošíková**, která v kontextu teorie „cizího a vlastního“ v uvedeném románu rozkrývá mechanismy transkulturní a s nimi spojené kulturní střety, zde kulturní zkušenosti levicového autora z demokratického Československa a dobové sovětské reality v Moskvě třicátých let. **Jindřich Toman** se zamýšlí nad tématy vykořenění a odloučení (*displacement*) a přínařítosti (*belonging*) ve Weilových reportážích, v románu *Dřevěná lžíce* a v poválečných prózách *Barvy*. Poukazuje na skutečnost, že Weilovy postavy často opouštějí svou vlast, v odloučení při ztrátě přínařítosti pak trpí „domácí nemocí“ a jsou puzeni k návratu.

Do druhého celku Babel, Pilňak a paralelismus. K tvůrčí metodě Jiřího Weila a jeho inspiraci sovětskou literaturou jsou zařazeny příspěvky Bettiny Kaibach, Miroslava Olšovského a Evy Štědroňové, z nichž vystupuje Weilova spojitost s ruskou, respektive sovětskou literární tradicí. **Bettina Kaibach** ve Weilově románu *Moskva-hranice* odhaluje zjevnou inspiraci zlodějskými příběhy Isaaka Babela, jak je můžeme nalézt v jeho *Oděských povídkách*. Právě u *Moskvy-hranice*, u románu, jehož materiál se autorovi podle Bohumila Mathesia „vzbouřil“, autorka nabízí tezi, že se motiv zlodějů v *Moskvě-hranici* zhuťňuje až do zásadní výpovědi o umění a kolektivu ve Stalinově říši, kterou tak lze veskrze číst jako kritiku stalinistické kulturní politiky. **Miroslav Olšovský** k výzkumu tvůrčí metody Weilových děl, zejména pak *Žalozpěvu za 77 297 obětí*, použil text dalšího sovětského autora, a to Borise Pilňaka. Zkoumaje obdobné literární postupy v textech Pilňaka a Weila, doložil bytostnou

spřízněnost a propojenost Weilovy tvorby s poetikou ruské avantgardy. Zvláštní pozornost věnoval anaforě a paralelismu v dílech obou autorů, z nichž se podle něj rodí svébytná anaforická situace moderního díla v anaforickém čase současného světa. Tvůrčí princip založený na kompozičním paralelismu ve Weilových textech identifikovala i **Eva Štědroňová**, která zkoumala narativní způsoby a stylové postupy, jimiž Jiří Weil transponuje realitu do fikčního světa svých próz. Sleduje rovněž formování ústředního tématu Weilovy tvorby, jímž je vztah jedince a „velkých dějin“ a jeho střet s odlišštěnými totalitními institucemi a odliššťujícími společenskými strukturami.

Třetí tematický okruh Asie, nomádství, Makanna a Filoktét. Weilovy obrazy antitotalitarismu tvoří příspěvky Urse Heftricha, Erika Gilka a Agaty Firlej, jež v dílech Jiřího Weila shodně detekují snahu varovat před totalitní mocí. V centru pozornosti **Urse Heftricha** stojí Weilovo pojetí Asie, které na pozadí koncepce imaginativní geografie Edwarda Saida rozkrývá v románovém diptychu *Moskva-hranice a Dřevěná lžíce*. Fluidní hranice mezi Východem a Západem je podle něj založena na ideologické abstrakci, kterou Weil převzal od Alexandra Bloka a přenesl na mapu svých „asijských“ románů. Hlavní postava jednoho z nich – Makanna – byla dosud většinou považována za alegorii na Hitlera, nicméně při bližším pohledu a na základě skutečnosti, že Weil román *Makanna, otec divů* dokončil již v roce 1939, se zdá být spíše alegorickým ztělesněním Stalina. Ve všech třech uvedených románech Urs Heftrich přitom nalézá rysy nomádství – kočovnictví, jež se v sovětském Rusku stalo novou, „asijskou“ formou existence. Weilův román *Makanna, otec divů* je rovněž předmětem zkoumání **Erika Gilka**. Ten nejenže mapuje nepřilíš hojnou soudobou i současnou recepci tohoto díla, ale zamýšlí se i nad jeho kompoziční strukturou a žánrovou příslušností, respektive příbuzností s jinými historickými romány. I on v románu spatřuje politické podobenství. Jiří Weil je čtenářům znám především jako autor prozaických textů. V jeho pozůstalosti v Památníku národního písemnictví se ale nacházejí i dvě dosud nepublikovaná a neuvedená dramata „Transport“ a „Filoktét“. Právě v druhém uvedeném nalézá protitotalitní poselství **Agata Firlej**. Dospívá k němu zčásti v souvislosti se společenskou a politickou situací, v níž drama vzniklo – Weil drama napsal v padesátých letech (strojopis je datován rokem 1957), zčásti na základě analýzy rozdílů mezi kanonickou verzí Sofoklova *Filoktéta*, scén přidáných Weilem a sémantických posunů ve scénách, které Weil zdánlivě beze změn převzal od Sofokla.

Čtvrtý oddíl *Barvy, Život s hvězdou*, cibule a Franz Kafka. Weilovy texty o holocaustu zahrnuje příspěvky Reinharda Iblera, Jiřího Holého a Marka Nekuly. **Reinhard Ibler** se zabývá v literární vědě doposud málo reflektovanými epicko-lyrickými prózami *Barvy*, které zkoumá v rámci teorie literární cyklizace. Právě cykličnost totiž považuje za rozhodující identitotvorný princip tohoto díla. Těžištěm příspěvků Jiřího Holého a Marka Nekuly je *Život*

s *hvězdou*. **Jiří Holý** se na pozadí existenciální filozofie Gabriela Marcela zabývá funkcí detailu v románu. Na zobrazování běžných věcí každodenního života v tomto díle rozkrývá dvojí vztah k věcem: na jedné straně tyto věci mohou posloužit k záchraně lidského života, na druhé straně se objevuje vztah závislosti na majetku, ať už u německých okupantů lačnicích po majetku, nebo u Židů lpících na maličkostech. Také **Marek Nekula** věnuje pozornost předmětům běžné spotřeby, jež jsou v *Životě s hvězdou* markantní, jako je třeba cibule, ovšem z hlediska intertextového. Ve svém příspěvku nejprve vysvětluje základní přístupy k intertextualitě, aby na jejich pozadí přiblížil intertextualitu tohoto románu, zvláště pak jeho přesah k Franzi Kafkovi a jeho *Zámku*. Tento přesah vyplývá především z rukopisu *Života s hvězdou*, v tištěné verzi je vazba na Kafkův text zastřena.

Knihu uzavírá pátý blok Publicistika, překladatelství a reflexe s příspěvky Michaela Špirta, Marie Brunové a Martiny Halamové. **Michael Špirit**, který řídí vydání souborných Spisů Jiřího Weila a v rámci této edice vydal a komentoval ve třech rozsáhlých svazcích Weilovy reportáže a stati od roku 1920 až do roku 1959, ve svém příspěvku shrnul Weilovo rozsáhlé heterogenní publicistické dílo a zachytil v něm změny perspektiv od zpravodajské v dvacátých letech, přes reprodukcující na přelomu let dvacátých a třicátých a optiku zaskočeného diváka v letech třicátých až po Weilův postoj bojovníka proti zbytkům fašismu v době poválečné. **Marie Brunová** konstatovala, že Weil byl nejen celoživotním žurnalistou a spisovatelem, ale také překladatelem. Poukázala na skutečnost, že jeho překladatelská činnost – zejména z ruštiny, na kterou lze nahlížet v širším kontextu prostřednictvím mezi válečným Československem a sovětským Ruskem – doposud nebyla systematicky zpracována a zhodnocena. Zároveň nastínila rozsah Weilova překladatelského díla, které během téměř čtyř dekad vytvořil. Poslední příspěvek od **Martiny Halamové** se věnuje doposud nezmapované reflexi Weilovy tvorby v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století v exilu a v samizdatu. Že byl Weil v oficiální literatuře v době komunistického režimu opomíjen, je známé. Martina Halamová ukázala, že ani v exilovém a samizdatovém prostředí sedmdesátých a osmdesátých let nebyla reflexe Weilova díla velká. Jestliže mu byl v šedesátých letech navrácen kontext a bylo vztahováno k moderním románovým postupům, v období po roce 1970 už pro paralelní kulturu tolik aktuální nebylo.

Tato kniha je dokladem, že po desetiletích záměrného i bezděčného přehlížení zájem o Jiřího Weila opět vzrostl a i nadále trvá. Svým obsahem a zaměřením českému čtenáři nabízí unikátního průvodce při četbě jeho díla a možnost seznámit se s pohledem současných literárních vědkyň a vědců.